

S Z E M L E

UNOR A ČESKOSLOVENSKE OZBROJENÉ SILY*

(*Nase vojsko, Praha, 1973., 188 p.*)

A csehszlovák katonai kiadó gondozásában megjelent tanulmánykötet értékes hozzájárulás a legújabbkori csehszlovák hadtörténeti irodalom gazdagításához. Ugyanakkor az 1948-as februári fordulat 25. évfordulójára kiadott könyvnek aktuális politikai értéke is jelentős, ami a negyedszázaddal azelőtti események őszinte, elemző felidézésében, az 1968-as negatív értékelésre való reagálásban és az okok feltárására irányuló törekvésekben nyilvánul meg.

A kötetben három önálló tanulmányt olvashatunk. Az elsőben *František SOVA* foglalja össze a népi milícia (a mi szóhasználatunkban munkásör-ség) létrejöttének és fejlődésének történetét „A Népi Milícia — a dolgozó nép forradalmi vívmányainak hű védelmezője” címmel. A második tanulmány szerzője *Vlastislav KROUPA* „A Nemzetvédelmi Testület és 1948 februárja” eseményeit tárgyalja. *Ján LIPTÁK* és *Milan ŠPIČAK* „1948 februárja és a csehszlovák hadsereg” történetét dolgozták fel munkájukban.

Mindhárom tanulmány közös vonása, hogy az események felidézésében új forrásanyagokra támaszkodtak és a téma előző feldolgozásaihoz viszonyítva több oldalról tárták fel a fordulat évének összefüggéseit, az erőviszonyok alakulását, a Csehszlovák Kommunista Párt stratégiai célkitűzéseinek gyakorlati megvalósításához vezető lépéseket, körülményeket, a nehézségek leküzdésének módjait, a sikerek okait s kihatását az országban folyó

osztályharcra, a tömegek politikai magatartására stb.

A munkásosztály győzelme a reakciós erők felett 1948 februárjában, Csehszlovákia legújabbkori történetének legjelentősebb eseménye. Megvalósult a Csehszlovák Kommunista Párt 1921-ben kitűzött közelebbi stratégiai célja: hatalomra került a proletariátus vezette dolgozó nép. Hosszú és sok-sok áldozattal járt az út eddig a győzelemig. Nemcsak a hazai burzsoáziával kellett osztályharcot vívni. Az ország egész lakosságának végig kellett szenvednie a hitlerista agresszió, a fasiszta megszállás tragikus éveit is.

A felszabadulás során kialakult a munkás-paraszt demokratikus állam és az ország újjáépítése a kommunista programja alapján bontakozott ki. 1946-ban a választásokon a népfrontkoalíció belül a kommunista párt újabb pozíciókat szerzett, nőtt a tömegbefolyása és nemzetközi tekintélye. Nyilvánvaló, hogy a München előtti csehszlovák polgári köztársaság helyreállítását alapvető célul kitűző reakció egyáltalán nem nézte jó szemmel a baloldali erők megszilárdulását az államvezetésben. Éppen a további balratolódás megakadályozásának céljából léptek 1948 elején nyíltan színre a burzsoázia jobboldali csoportjai, kormányválságot robbantottak ki az országban arra számítva, hogy a kialakult politikai válság megoldásában a kapitalista erők kerülnek fölénybe és a hadsereg megnyerésével — akár polgárháború útján is — megerősíthetik hatalmi helyzetüket.

* Február és a Csehszlovák Fegyveres Erők

A politikai válság, a baloldal és elsősorban a Klement Gottvald vezette kommunista párt rugalmas intézkedései eredményeképpen békés úton oldódott meg. A politikai küzdelmekben a fegyveres erők — elsősorban a hadsereg — semlegesek maradtak.

František Sova a csehszlovák népi milícia létrehozása körülményeinek bemutatásával érzékelteti a kommunisták reális célkitűzéseit és a megoldásukon tett intézkedések hatékonyságát. A párt mozgósítani tudta a forradalmi erőket, mindenekelőtt a munkásokat. Ezek az erők ténylegesen a válság órájában hozták létre a Népi Milíciát.

A tanulmány történelmi áttekintést ad a Népi Milícia 25 esztendő fejlődéséről, feladatairól, szerepéről az 1968-as ellenforradalmi események időszakában. Megállapítja, hogy a milicisták 1968-ban nagy többségükben helytálltak a szocialista rend védelmében. A milícia létszámának 50%-a 1945—1948 között lett tagja a kommunista pártnak, sokan pedig már a háború előtti időszakban. Az 1968-as személyi állomány 10 százaléka 1948 óta vett részt a Népi Milíciában. A szerző reális képet tár az olvasó elé azokról a hibákról és a hiányosságokról is, amelyek a Népi Milícia területén — különösen az 1968—69-es években — jelentkeztek. De meggyőzően bizonyítja azt is, hogy a munkásosztály fegyveres osztagaiban megvolt és megvan az erő a hiányosságok felszámolására, a szocialista társadalomban betöltött hivatásuk teljesítésére.

Vlastislav Kroupa tanulmánya a Nemzetvédelmi Testület helyzetéről és szerepéről ad tájékoztatást. Helyesen állapítja meg a szerző, hogy az 1948-as februári eseményeket csakis a kommunista párt egész stratégiájának és taktikájának alapján lehet elemezni és csak a munkásosztály hatalomért folytatott harcának teljességében érthető meg az a történelmi-logikai folyamat, amely a München előtti Csehszlovák Köztársaságtól az antifasiszta harc és a nemzeti felszabadulás eseményein át a népi demokratikus forradalom kibontakozásáig vezetett, amely azután megteremtette a mély társadalmi-gazdasági, szociális és politikai változások lehetőségét.

Kroupa hangsúlyozza, hogy a néptö-

megek a felszabadulás után a népi és demokratikus forradalom kiszélesítéséért harcoltak és sikereket értek el. Éppen a politikai harc eredményei tárták fel, hogy a burzsoázia tulajdonképpen nem dolgozta ki a hatalom birtoklásának távlati tervét, vagyis nem készült fel arra, hogy a felszabadult országban többről is lehet majd szó, mint a München előtti köztársaság helyreállításáról. Ezért a forradalmi erők előretörésére a Népfrontba tömörült pártok burzsoá képviselői lényegében obstrukcióval, szabotázsokkal és ehhez hasonló módszerekkel reagáltak. 1947-től, amikor az egykori Hitler-ellenes koalíció nagyhatalmai között előtérbe kerültek és mélyültek a politikai ellentétek és kibontakozott az imperialisták hidegháborúja, a csehszlovák burzsoázia is mind nyíltabban orientálódott a nyugati — elsősorban az angol — imperialisták felé. Ezek határozott támogatásában bízva lépett fel a forradalmi fejlődés további tényrerésének megakadályozására, hatalmi pozíciói megerősítésére és főként a köztársaság külpolitikai irányvonalának, azaz a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatoknak a megváltoztatására. Ez az ellenforradalmi politika vezetett végül is a belső reakciós erők összefogásához és 1948. február végi kormányválsághoz.

Tervei végrehajtásában a reakció számított a fegyveres testületek és a belügyi szervek vezető posztjaiban működő hívei aktív közreműködésére, többek között a Nemzetvédelmi Testületben levő kádereire. Ez az állambiztonsági szerv 1945 júniusában jött létre. Állománya igen vegyes politikai összetételű volt és a baloldal szívós erőfeszítései ellenére sem lehetett 1948 februárjáig ezt a fontos területet a reakciós elemektől teljes mértékben megtisztítani.

A Nemzetvédelmi Testület belső helyzetének elemzése végén a szerző levonja a következtetést, hogy bár a Nemzetvédelmi Testületnek nem volt döntő befolyása a hatalomért folyó politikai harcban, tevékenysége mégis jelentős volt. Belső forradalmi átalakulása következtében a reakció nem számolhatott részvételével, ugyanakkor, mint szervezet, nagy szolgálatot tett 1948 első napjaiban a forradalom és a munkásosztály ügyének. In-

tézkedéseivel lényegében a csírájában elfojtotta a reakciós erők összefogását és nyílt közös fellépését a népi demokrácia ellen, megíúsította a nyílt utcai harcokra és bomlasztásra irányuló kísérleteit. A Nemzetvédelmi Testület ennek következtében biztosította a törvényesség és a rend fenntartását, megakadályozta, hogy a reakció az ingadozó elemeket bevonja az akcióiba. Mindezzel hozzájárult a Csehszlovák Kommunista Párt köré tömörült erők egyesítéséhez, elszántságuk megszilárdításához.

A Hadtörténelmi Közlemények legelőbből fakadóan is nagyobb figyelmet kívánok fordítani Ján Lipták és Milan Špičák tanulmányára. A szerzők vizsgálódásainak során az alábbi igen lényeges kérdésekre kívántak választ keresni és adni:

1. a második világháború időszakában milyen feltételek és alapok jöttek létre a csehszlovák hadsereg háború utáni fejlődéséhez;

2. a Csehszlovák Néphadsereg építésével kapcsolatban milyen elképzelésekkel és szándékkal léptek fel a csehszlovák politikai emigráció bizonyos erői (a londoni, a moszkvai) az ország felszabadulásáig;

3. milyen volt a hadsereg felépítése 1948 februárja előtt és a politikai pártok harca a kassai kormányprogram megvalósításáért a hadseregben;

4. milyen volt a politikai helyzet a hadseregben február előestéjén, és végül

5. az alapvető politikai pártok milyen pozíciókkal rendelkeztek februárban a hadseregben, és a hadsereg milyen szerepet játszott az eseményekben (123—124. o.)

Ezek a kérdések ténylegesen a csehszlovák hadsereg 1945—1948 közötti helyzetének és fejlődésének alapvető problémáit összegezik. Megválaszolásuk során a szerzők a tárgyalt időszak és különösen az 1947—48-as év fordulójának általános politikai helyzete, a valóságos osztályviszonyok alakulásának sokoldalú ábrázolására törekedtek. A recenzióban nincs mód az egyes témák részletezésére, a szerzők megállapításainak, következtetéseinek tolmácsolására. Ezért csupán a tanulmányban megjelölt 5. alapkérdéssel foglalkozom.

A szerzők igen szemléletesen mutatják be a különböző pártok harcát a hadseregért, hiszen a hadsereg megnyerése a hatalomért folyó harc lényeges kérdése. Természetszerű, hogy a burzsoázia igyekezett minél nagyobb befolyásra szert tenni a hadseregben, különösen a felső vezetésben. Dacára annak, hogy a parancsnoki állomány politikailag igen differenciált volt február előestéjén (kezdvé a jobboldaltól az „ingadozókon” át a baloldalig), a reakció nem rendelkezett döntő hatással a hadseregre és le kellett mondania arról, hogy a politikai válság megoldásában a maga oldalán eszközként felhasználja.

A kommunista párt rendkívül rugalmas és következetes politikája eredményeképpen 1947 második felében a hadsereg gyakorlatilag a népi demokratikus állam eszköze lett, szervezeti- és politikailag konszolidálódott, több magasabb parancsnoki beosztásba új káderek kerültek. Ezek a kinevezések áthúzták a reakció reményeit, hogy korlátozhatják a baloldal és a kommunisták befolyását a felső vezetésben.

1947—1948 fordulóján megerősödött a kommunista párt ideológiai és politikai-szervező tevékenysége a hadseregben. Ennek igen komoly hatása jelentkezett a hadsereg erkölcsi-politikai állapotának általános megszilárdulásában. Jelentős előrelépés történt bizonyos szervezeti vonatkozásban is. A Központi Bizottság megerősítette a párt katonai bizottságát, ennek központi, területi, járási és városi szerveit, megszilárdult azoknak a párt-szervezeteknek a hálózata, ahol a hadsereg tagjai—végeztek munkát. Február előtt ugyanis a hadseregben nem működtek nyílt párt-szervezetek. A kommunista katonák a területi (helyi) párt-szervezetekhez tartoztak. A párt-szervezetek hálózata csak 1948 telétől épült ki a hadseregben belül.

Mindezek következtében a hadseregben levő reakciós elemek nem voltak képesek meghatározó befolyást gyakorolni a személyi állomány egészére és így a fejlődés teljesen más irányt vett, mint ahogyan azt a burzsoázia szeretete volna. A hadsereg politikai hangulata 1948 elején már egyáltalán nem felelt meg a reakció tervének.

A személyi állomány — és különösen

a tisztikar — állásfoglalására természetesen nagy hatással volt a felső vezetés, a tábornoki állomány politikai magatartása. A szerzők ezzel kapcsolatban részletesen foglalkoznak a hadsereg felső vezetésének (Honvédelmi Minisztérium, Vezérkar) összetételével, a tábornokok közötti politikai káderharcokkal. Értékelik a pártonkívüli honvédelmi miniszter, Ludvik Svoboda tábornok szerepét, aki következetesen meg tudta valósítani a kommunista párt katonapolitikai célkitűzéseit és tekintélyenél fogva nagy befolyással volt a katonákra.

A kommunista párt vezetése mindvégig központi kérdésnek tekintette a hadsereg magatartását a politikai osztályharcban, különösen az 1948. februári napokban. Alapvető irányvonala a következő volt: nem engedni, hogy a hadsereget bármi módon bevonják a politikai harcba, meg kell akadályozni, hogy a reakció a maga osztálycéljaira a hadsereget felhasználja.

A Csehszlovák Kommunista Párt a Központi Bizottság mellett működő Katonai Bizottságon keresztül biztosította a pártirányítást a hadseregben.

A hadsereg kommunistái, mint említettem, a területi pártszervezetekhez tartoztak. 1945 májusától egészen 1948 februárjáig a hadseregben belül létezett illegális kommunista pártvezetés, amely alapvetően a kommunista nevelőtisztekre támaszkodott. Szükséges megjegyezni, hogy a nevelőtiszti intézmény a népfrent elvei alapján szerveződött meg, tehát a koalíció minden pártja képviseltette magát az apparátusban.

A tanulmány szerzői közlik, hogy a hadseregben dolgozó kommunisták a parancsnokok között végzett politikai tevékenységük alapkérdésének a népi demokratikus forradalom elveivel, a Szovjetunióhoz és hadseregéhez, a népfrentkormány programjához való viszonyt tették. Ahol e kérdésekben egyetértés nyilvánult meg, kellő alapnak tekintették az együttműködéshez.

„Ily módon a február előtti hadseregben sikerült hatástalanítani a reakciós pártok bomlasztó tevékenységét és a párt ügyének megnyerni a becsületes és tisztességes tiszteket.” (154. o.)

Ha a február előtti időszakban nem is érték meg a feltételek teljes mértékben a Központi Bizottság 1947. ja-

nuári plenumán kiadott jelszó: „a népi többségért” megvalósítására, a hadsereg kommunistáinak sikerült végrehajtani a párt vezetése által kitűzött célt: semlegesítették a hadsereget a politikai harcokban és lehetlenné tették, hogy a reakció a maga oldalára állítsa és visszaéljen vele.

Egyet kell érteni a szerzők azon megállapításával, hogy a hadseregért folyó harcnak a február előtti időszakban mély politikai kihatásai voltak, melyek következményeiben jóval túllépték a hadsereg kereteit. Ez a harc szerves része volt az államapparátusért vívott küzdelemnek. A csehszlovák fegyveres erőknek népi demokrátiás elvek alapján történő fejlesztését ellenző reakció ezt a harcot összekötötte a „rendőrállam” elleni küzdelemmel. Ehhez szeretne volna elnyerni a közvélemény szimpátiáját és így leplezni tulajdonképpeni ellenállását az ország forradalmi átalakulásával szemben. Ez az elképzelése azonban meghiúsult.

A belpolitikai válság 1948. február utolsó hetében érte el tetőpontját. A fentiekből következően a hadsereg kívül esett a politikai válság súlypontján és a párt arra törekedett, hogy a hadsereg „semlegességét” továbbra is biztosítsa. A helyzet azonban igen bonyolult volt. Mint a szerzők megállapítják, „a hadsereg kommunistáinak nem volt könnyű teljesíteni a pártvezetés utasítását és távol tartani a hadsereget a politikai harcoktól”. Ilyen körülmények között elsősorban arra törekedtek, hogy a Honvédelmi Minisztériumban és a Vezérkarnál a kezdeményezés a kommunisták és baloldaliak kezében összpontosuljon, és egyértelműen kinyilvánították elhatározásukat, hogy megakadályozzák a hadsereg felső vezetésének minden népellenes fellépését, ha erre elszánná magát.

„És valóban — állapítják meg a szerzők —, a reakció hívei a februári kormányválság folyamán sem a minisztériumban, sem a Vezérkarnál semmiféle akcióra nem voltak képesek. Hozzájárult ehhez a helyes pártmunka és az állandó kapcsolat a Honvédelmi Minisztérium és a Vezérkar kommunistái között.” (156. o.)

A kommunisták mozgósítása és tevékenysége következtében a februári

események csendben zajlottak le a hadseregben.

Néhány helyen a katonák, mint egyének részt vettek a tüntetésekből és politikai eseményekben a párt akcióbizottságai munkájának segítése céljából. Így kommunista katonák vonultak fel Prága utcáin a dolgozókkal együtt és követelték a reakciós miniszterek eltávolítását a kormányból. A szerzők az általuk feltárt dokumentumokkal tanúsítják, hogy a katonák aktívan támogatták az akcióbizottságok munkáját a köztársaság egész területén, részt vettek a Népi Milícia megszervezésében, sőt egyes helyeken, pl. Zvolen területén kommunista tisztek segítettek partizanalakulatok létrehozásában is.

Érdekes megállapítást tesznek az akkori köztársasági elnök, dr. Edvard Beneš személyére vonatkozóan. Megállapítják, hogy Beneš februárban egyetlen lépést sem tett a hadsereg ügyében, amit neki sem a hazai, sem a külföldi reakció nem tudott megbocsátani. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a puccsisták igen nagy reményeket fűztek Beneš elnökhöz és lehetőségeihez. Úgy vélték, hogy mint a hadsereg főparancsnoka, él is ezekkel a lehetőségekkel. Ezt tanúsítják ékesen a február utáni emigránsok megnyilatkozásai.

Ján Lijták és Milan Špičák tanulmányuk befejező részében a hadsereg honvédelmi szerepére hívják fel a figyelmet. A kritikus időszakban ugyanis Németország amerikai megszállt övezetében, a nyugatnémet-csehszlovák határ mentén megfigyelhető volt az agresszív erők összevonása. Ezért röviddel a kormányválság kirobbanása előtt, 1948. február közepén, a csehszlovák hadseregben teljes harckészültséget rendeltek el és a hónap folyamán a csehszlovák egységek az ország nyugati részén hadgyakorlatot tartottak. Ennek befejezése egybeesett a kormányválság napjaival. A csapatok tevékenysége gyakorlatilag megerősítette a nyugati határvédelmet és a reakciós miniszterek lemondását követően azonnal életbe lépett a határok védelmének új terve, és a vezérkari főnök utasítására a

csapatok elfoglalták a kijelölt terepszakaszokat.

A Csehszlovák Kommunista Párt Klement Gottvald vezette Központi Bizottsága a munkásosztály és a forradalmi erők mozgósításával a februári válságot politikai eszközökkel oldotta meg és a hadsereg magatartásában érvényesült a párt katonapolitikai célkitűzése is. Mindez nem zárja ki, hogy a hadsereg személyi állományának meghatározott szerepe volt az 1945–1948 közötti időszak osztagharcában. Kivette a részét a szudétanémetek kitelepítésében, a benderisták elleni fegyveres harcokban és ezek felszámolásában, hozzájárult a háborús romok eltakarításához, segítséget nyújtott a nemzetgazdaság helyreállításához, különösen a bányászatban és a mezőgazdaságban. Mindezzel hozzájárult az ország gazdasági és politikai konszolidációjához, ezáltal a kommunista párt és a Népfőnténi építési programjának megvalósulásához.

E tevékenysége során a hadsereg 1945 májusától olyan fejlődésen ment át, minek következtében osztagi és politikai szempontból egyaránt erősen differenciálódott. A hatalomért folyó harc döntő pillanatában a burzsoázia már nem támaszkodhatott egyértelműen a hadseregre, de a proletariátus sem tekinthette a maga megbízható hatalmi eszközének. Ezért volt reális és helyes a kommunista párt taktikája a hadsereg kérdésében a februári események idején.

Befejezésül a szerzők levonják a következőket: ez az igazság a csehszlovák hadsereg 1948. februári helyzetéről és szerepéről. Sem a hadsereg, sem más fegyveres erők nem avatkoztak be a februári eseményekbe. Február nem volt semmiféle „kommunista fegyveres puccs”, ahogy ezt szeretnék a február utáni emigránsok és a 60-as évek végén színrelépett epigonjaik bebizonyítani.

A fegyveres erők 1948 februárjában betöltött helyét és szerepét vizsgáló tanulmánykötet tudományos értékű, méltó megemlékezés a 25 esztendő előtti történelmi fordulatról.

Godó Agnes